

Branimira Marić Ivandija¹

pregledni rad

Božikovina

Ilex aquifolium (božikovina) najpoznatija je vrsta roda *Ilex* i jedini predstavnik roda koji prirodno raste u Hrvatskoj. Ubraja se među ugrožene i zakonom zaštićene vrste jer se njena brojnost smanjuje zbog sječe u dekorativne svrhe. U "Crvenoj knjizi biljnih vrsta Republike Hrvatske" svrstana je u kategoriju ugroženih vrsta. Zakonom o zaštiti prirode Hrvatske zaštićena je vrsta na svim prirodnim nalazištima od 1961. god. Ministarstvo kulture je donijelo Pravilnik o skupljanju samoniklih biljaka u svrhu prerade, trgovine i drugog prometa.

Kako je *Ilex aquifolium* u nas zaštićena biljna vrsta, zabranjeno je u prirodi trgati njegove grane ili čupati cijele biljke.

Zbog dekorativnih osobina, interesantnih zimzelenih listova, kompaktnog i pravilnog izgleda, božikovine se često sade u parkovima i vrtovima, a upotrebljavaju se i za žive ograde.

Božikovina je biljka iz porodice *Aquifoliaceae*, porijeklom iz zapadne i južne Europe, sjeverozapadne Afrike i jugozapadne Azije. Pučko ime je božikovina, a znanstveno božika. Božika ili božikovina je autohtona biljka. Zimzelena je vrsta, koja raste kao manje drvo ili grm. Može narasti do 10 m visine. Raste prilično sporo te kroz tri godine može doseći visinu od jednog metra, dok će visinu od 2-2,5 metra dostići tek kroz šest-sedam godina. Dugovječno je stablo i može doživjeti starost i dulju od stotinu godina. Prirodno joj je stanište pretežno u planinskim krajevima (do 1200 metara nadmorske visine) srednje i zapadne Europe, Male Azije, Perzije te sjeverozapadne Afrike, ponajviše kao podrast bukovih šuma. U Hrvatskoj je rasprostranjena u kontinentalnom i primorskom dijelu.

Raste na dubljim, rahlim i dobro dreniranim karbonatnim staništima bukove i bukjelove šume, a rjeđe u mješovitim šumama. Dolazi i u submediteranskim šumama i šikarama. Na prirodnim staništima tvori manje šumarke koji gusto pokrivaju površinu i od nekoliko stotina četvornih metara no također raste u manjim skupinama ili pojedinačno. Zahtjeva umjereno kontinentalnu klimu s blažom zimom i ne prevrućim i suhim ljetom.

Lišće je jednostavno, naizmjenično i kožasto. Na mladim je izdancima bodljikavo nazubljeno, a na odraslim cijelog ruba. Valovitost i bodljikavost vremenom se mijenja, a može i potpuno nestati. Na gornjim granama starijih stabala listovi su manje bodljasti. Na mlađem grmlju i izdancima listovi su raznosmjerno bodljikavo nazubljeni, dok je na odraslim stabalcima i gornjim granama većeg grmlja lišće cijelog ruba. Gornja strana (lice) je tamnozeleno i sjajno dok je naličje svjetlije. Dugi su 5-8 cm, a široki 3-4,5 cm.

Cvjetovi su jednospolni i dvodomni, maleni i skupljeni u cvatove blijedožučkaste boje, imaju zakržljale plodnice ili neplodne prašnike pa su samo prividno dvospolni, ali cvjetovi su jednospolni, a biljke dvodomne. S obzirom na dvodomnost biljaka, ukoliko želimo atraktivne crvene plodove na jesen potrebno je posaditi ženske i muške biljke, na maksimalnu udaljenost do 30 metara, kako bi se osiguralo uspješno oprašivanje (ili je moguće na žensku biljku nacijepiti granu muške). Odabir muških i ženskih primjeraka nije uvijek jednostavan, posebice ukoliko se biljke u rasadniku nabavljaju u doba kad nemaju plodove, jer muške i ženske biljke nisu posebno označene. Tako će nam možda u prvoj godini sve biljke biti bez plodova.

Cvate krajem ožujka i početkom travnja prekrasnim bijelim, ružičastim ili žutim cvjetovima. Božikovina je izuzetno korisna rana medonosna paša za pčele. Nakon oprašivanja od strane pčela ili drugih insekata ženska biljka stvara male, okrugle do jajolike bobice koje mogu biti crvene, žute, crne, narančaste ili bijele. Često upadljive, bobice mogu poslužiti kao izvor hrane za ptice i druge divlje životinje, iako nisu jestive za ljude.

Plod je otrovna crvena, žuta ili narančasta koštunica veličine je graška s 4 do 5 sjemenki i stoji na peteljci dužine do 1 cm. Sazrijeva od studenog i na granama ostaje do proljeća.

Osim sjemenkama, božikovina se razmnožava reznicama i povaljenicama. Ispod starijih biljaka nailazimo često puta na mlade biljčice koje su se razvile prirodnim putem.

Božikovina se rasprostranjuje plodovima koje raznose ptice.

Traži dobro drenirana i blago kiselkasta tla, a vapnenačka tla mu ne odgovaraju, kao ni visoke podzemne vode. Biljka je koja dobro podnosi osunčana, polusjenovita i sjenovita staništa no na osunčanim staništima će se ljepše razvijati, a lišće će biti gušće. Najbolje će uspjevati na mjestima zaštićena od hladnih vjetrova zimi, koji ju mogu uništiti. Pogodno vrijeme za sadnju je kasna jesen i rano proljeće, prije ponovnog početka vegetacije.

Lakše i uspješnije će se primiti kontejnirane sadnice od onih baliranih, jer božikovina

¹ Branimira Marić Ivandija, dipl. ing. agr.

ne podnosi dobro presađivanje. Ilex ponekad pri sadnji odbaci nešto lišća zbog transportnog šoka no zbog toga nije potrebno brinuti, jer će novo lišće uskoro zamijeniti otpalo. Ukoliko tlo nije dovoljno kisele reakcije, za sadnju je potrebno pripremiti tlo dodatkom kiselog treseta, a redovita sezonska gnojidba obavlja se u rano proljeće ili kasnu jesen gnojivima pripremljenim za biljke koje vole kiselkasta tla.

Podnosi rezidbu, ali je nije potrebno rezati pa ju možete oblikovati ili ostaviti da raste u prirodni oblik kao piramidalna krošnja. Sadnice obavezno zaštititi malčem od lišća ili borovih iglica da održava ju temperaturu i vlažnost. Uslijed gubitka lišća ne smije se biljku previše zalijevati. Prihranu obaviti rano u proljeće ili kasnu jesen s tekućim gnojivom. Tijekom zime potrebno je učvrstiti tlo oko posađenog grma. Umjesto božikovine za božićne dekoracije koristite grančice neke druge zimzelene vrste (jele, smreke i tuje) ili bršljana i imele.

Zbog svojeg atraktivnog lišća i plodova, kao i gustog kompaktnog i pravilnog habitusa, božikovina je biljka široke hortikulturne primjene. Može se koristiti kao soliterna biljka, za sadnju u manjim grupama, a zbog bodljikavog lišća odlična je za neprohodne živice. Osim u vrtu, božikovinu možemo posaditi i u žardinjeru te smjestiti na terasu ili balkon. Božikovina dobro podnosi gradska zagađenja, a otporna je i na posolicu.

Za živice koje želimo pravilno oblikovati, sadnice božikovine se sade jednoredno na razmak 50-60 cm, dok za slobodnorastuće živice (koje će brže rasti, ali neće biti tako guste kao one koje se redovito orezuju) možemo saditi u nepravilnom krivudavom nizu na razmak 80-100 cm. S obzirom da odlično podnosi rez, od Ilexa se mogu oblikovati razne topijarne forme, prvenstveno kugle i stošci. Božikovina je također pogodna za formiranje labirinata te je tako i jedan od najpoznatijih, Castle Bromwich Hall Gardens u Engleskoj, formiran od Ilex aquifolium.

Zbog svog je sjajnog kožastog lišća i atraktivnih crvenih bobica koje dozrijevaju u kasnu jesen (studeni-prosinac) božikovina tradicionalno prihvaćena kao **božićni simbol** (uz imelu). Uobičajeni su motivi grančice Ilexa na božićnim salvetama, ukrasnim božićnim papirima, božićnim stolnjacima, kao dekorativni elementi na svijećnjacima, na posudama za kolače... Grančica božikovine je još u doba starih Rimljana upotrebljavana kao simbol zaštite za njihovih zimskih svečanosti, Saturnalija, koje su otpočinjale oko 17. prosinca te se smatralo za ih ona štiti od munje, uroka i čarolija.

Tako je čudesna moć koja se pridavala grančici božikovine prenesena i u kršćanstvo - bijeli cvat božikovine postao je simbol rođenja Isusa, crveni plodovi njegova krv, a bodljikavo lišće simbolizira krunu od trnja. Smatra se da naziv Ilex potječe, zbog zimzelenih listova, još od naziva starih Rimljana za hrast crniku *Quercus ilex*. *Aquifolium* dolazi od latinskih riječi *Aquila* = orao (bodlje na listu podsjećaju na kljun grabljivice) i *folium* = list.

Podrijetlo hrvatskog imena treba tražiti u vrijeme prvih kršćana. Ona je za njih predstavljala Kristovu krunu pa je opće prihvaćena kao simbol Božića. Postoje biljke koje više ili manje štite od buke. Listovi božikovine zasađene kao npr. živa ograda, imaju sposobnost da ublažuju zvukove. U tradiciji kršćanstva vrijeme došašća - Adventa je vrijeme u kojemu se, uz božićna stabla, koristi raznovrsno bilje za tradicionalne ukrase i kao zaštitnik doma i obitelji. Vjerovalo se da božikovina štiti od lutajućih mrtvih duša koje traže ulaz u topli dom. Stavljala se u obliku vijenca na ulazna vrata jer zle sile mrze i izbjegavaju božikovinu. U narodu je ostalo mišljenje da bilje koje daje zimi plod ima jaku moć u zaštiti čovjeka jer i ono samo prkositi prirodi. U vrijeme zime kad sve miruje, ono se rađa.

Žutošarena vrtna božikovina – Ilex altaclarensis “Golden King”

Idealna i nezahtjevna biljka za živice, trajnozeleno lišće dekorativno je žuto obrubljeno i tijekom cijele godine tvori živahan okvir oko vrta i kuće, a u jesen crvene bobice dodatno krasi okućnicu. Voli osunčano do sjenovito mjesto. Rast je grmolik, naraste 200 do 300 cm, cvijet je bijeli, cvate od svibnja do lipnja, plod je crven i otrovan, list zlatno prošaran, jajolik, trnovit, do 6 cm, zimzelen. Živica 100-200 cm. Traži položaj zaštićen od vjetrova.

Vrtna božikovina s plodovima - Ilex aquifolium

Grm za iznimno privlačne zidove od živice. Listovi su gotovo bez trnja. Dobro podnosi mraz te orezivanje. Traži sunčano do sjenovito mjesto. Raste u širinu, 150- 300 cm, cvijet je bijeli, cvate od svibnja do lipnja, plod je svjetlocrveni i otrovan, list je jajolik, gotovo bez trnja, do 8 cm, zimzelen. Dobro podnosi orezivanje, ali zbog mogućih šteta od zime, orezuje se tek u proljeće. Živica 100-200 cm. Raste i u suhoj sjeni ispod krošnje drveća.

Božikovina Ilex meserveae “Blue Prince”

Zimzelen, cvatući grm, izuzetno je otporan na mraz, sjajno lišće slično lovoru presijava se zeleno-plavkastom bojom i djeluje lakirano te živici koja štiti od pogleda daje otmjeni izgled. Grm je za živicu kroz koji se ništa ne vidi tijekom cijele godine. Voli osunčano do sjenovito mjesto, raste uspravno, 200-300 cm, cvat je bijeli, cvate u svibnju i to samo muški cvjetovi. List je ovalan, do 5 cm. Živica 100-200 cm. Dobro podnosi orezivanje. Za duljih suhih perioda zimi je obavezno potrebno zalijevati u uvjetima bez mraza. Zbog dobre otpornosti na mraz može se orezivati i u jesen.

Božikovina s plodovima Ilex meserveae “Blue Princess”

Vrijednost ove drvenaste biljke u njenim je sjajnim crvenim plodovima i lišću sjajne plavičaste boje koje cijele godine osigurava zatvoreni oblik živice. Raste sporije nego „Blue Prince“ i stoga je predodređena za nešto niže živice. Oko jednom oblikovanih živica od božikovine vrlo je malo posla i iznimno su jednostavne za održavanje. Voli osunčano do sjenovito mjesto, raste uspravno, 100-150 cm, cvijet je bijeli, cvate u svibnju, plod je crveni, otrovni, list je ovalan, bodljikav, do 5 cm, zimzelen. Živica 80-120 cm. Dobro podnosi orezivanje, za duljih suhih perioda zimi obavezno zalijevati u uvjetima bez mraza.